

Władysław Kret

"Historia Kościoła katolickiego na Śląsku : średniowiecze", t. 1, cz. 2, "1302-1417", J. Mandziuk, Warszawa 2004 : [recenzja]

Resovia Sacra. Studia Teologiczno-Filozoficzne Diecezji Rzeszowskiej 11, 323-327

2004

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ks. J. Mandziuk, *Historia Kościoła katolickiego na Śląsku. Średniowiecze*. T. 1. cz. 2: 1302-1417. Warszawa 2004, Wydaw. UKSW, ss. 391.

Badacze przeszłości Polski w zakresie Historii Kościoła, w tym szczególnie Śląska, z niecierpliwością oczekują kolejnych tomów *milenijnej monografii* ks. prof. Józefa Mandziuka, dotyczącej tej części Polski. Oczekiwania te są w pełni uzasadnione, gdyż kolejne ukazujące się książki, z zaprojektowanych przez Autora 5 tomów w 10 woluminach, pozwalają na poznanie i zrozumienie życia Ślązaków, w imię dobrze pojętej prawdy historycznej. Dotychczas ukazały się następujące tomy historii Kościoła śląskiego: Tom I. cz.1. Średniowiecze do 1302 r; Tom II. Czasy reformacji protestanckiej, reformy katolickiej i kontrreformacji 1520-1742; Tom V. Tablice chronologiczne.

Tom I. cz. 1 – dotyczący wczesnego średniowiecza składa się z pięciu rozdziałów w których ukazane zostało życie kościelno – religijne zaczynając od plemion śląskich, następnie utworzenia metropolii gnieźnieńskiej i biskupstwa wrocławskiego. Następnie omówione zostały czasy stabilizacji chrześcijan Kościoła śląskiego widoczne w działalności biskupów, organizacji parafialnej, w sposobie życia kleru świeckiego i zakonnego oraz życiu umysłowym i artystycznym sztuki kościelnej. Ukazana została także aktywność rządów Henryków śląskich, kolejnych biskupów i duchowieństwa. Całość zamyka tematyka poświęcona „owocom” religijności tamtego okresu dziejów Kościoła śląskiego zrealizowana w osobach świętobliwych, błogosławionych i świętych.

Tom II – obejmujący czasy reformacji protestanckiej, reformy katolickiej i kontrreformacji (1520-1742), składa się z czterech rozdziałów w których ukazane zostało tło ideowe i polityczne powstania i trwania protestantyzmu na Śląsku oraz reformy kościelnej przeprowadzonej według postanowień Soboru Trydenckiego. Następnie omówiona została kontrreformacja na Śląsku dokonywana w trudnych czasach wojny 30-letniej i następnych

lat, wyrażająca się przede wszystkim w działalności biskupów i duchowieństwa parafialnego oraz zakonnego. Aktywność ta wywarła wielki wpływ na religijność i kulturę katolicką, co doprowadziło do powrotu katolicyzmu w życie społeczne i osobiste chrześcijan śląskich.

Tom V – zawiera ważniejsze daty, nazwiska i fakty historyczne ułożone według następującego schematu: Historia Powszechna, Historia Chrześcijaństwa i Historia Kościoła śląskiego. Ułatwia to niezwykle czytelnikowi orientację w szerokim spektrum przeszłości oraz wzajemnym przenikaniu się faktów.

Wszystkie wymienione pozycje oparte zostały na wcześniejszych ustaleniach historyków polskich i niemieckich oraz na współczesnych badaniach źródeł rękopiśmiennych i drukowanych Autora. Załączone indeksy osobowe i rzeczowe pozwalają bez trudności poruszać się po bardzo bogatym materiale faktograficznym.

W omawianej Historii Kościoła Katolickiego na Śląsku – czasu średniowiecza – w latach 1302-1417 Autor w oparciu o olbrzymi materiał naukowy prezentuje okres „złotego” czasu biskupstwa wrocławskiego. Ukazuje w nim, że zasłużył sobie na to określenie działalnością wybitnych rządców diecezją, plejadą osób zaangażowanych w szkolnictwo i opiekę charytatywną, żywą działalnością kapituł troszczących się o życie liturgiczne i sprawy Kościoła. Wreszcie właściwie ułożonymi sprawami materialnymi i przestrzeganiem na co dzień partykularnym prawem Kościoła wrocławskiego, jak też działalnością zakonów męskich i żeńskich. Omawiając szczegółowo wszystkie te zagadnienia Autor zadbał też o drobny, lecz jakże ważny szczegół zewnętrzny, podkreślający wartość wizualną tego czasu w postaci złotego koloru oprawy książkowej.

Tom I cz. 2 składa się z pięciu kolejnych rozdziałów od VI-X. Rozdział VI ukazuje sytuację polityczną, w której nastąpiło tragiczne dla Polskiej racji stanu, przejście Śląska pod Koronę Czeską. Na tym tle ukazane zostało księstwo kościelne z jego dodatnimi i ujemnymi stronami, w tym szczególnie z uwzględnieniem wpływu schizmy zachodniej i jej popularnej idei wyższości soboru powszechnego, w zakresie władzy w Kościele – koncyliaryzmu. Następnie omówionych zostało pięciu pasterzy biskupstwa wrocławskiego którzy kierowali diecezją, wspierani przez swoich sufragánów. Rządcy ci nie ograniczali się tylko do pełnienia czynności pontyfikalnych, ale mimo różnych nacisków ze strony władzy świeckiej i rodzących się z tego tytułu konfliktów, potrafili dbać o dobra duchowe i materialne biskupstwa wrocławskiego.

Przedstawione zostały następnie dzieje szkolnictwa śląskiego, podległego w pełni biskupowi i Kapitulie, a dokonujące się we wrocławskiej szkole katedralnej, szkołach kolegiackich, klasztornych i parafialnych. Efektem

dobrze prowadzonej pracy dydaktyczno-wychowawczej był wyjazd młodzieży na studia zagraniczne, gdzie kształcili się na znanych uczelniach. To z kolei zaowocowało wzrostem życia umysłowego Śląska. Przewodzili w nim szczególnie duchowni, z których najwybitniejsi zostali kolejno omówieni. Ukazane zostało następnie także zagadnienie piśmiennictwa, które szczególnie poprzez Roczniki i Kroniki pisane w tamtych latach jest dla nas jedynym źródłem wiedzy o tamtych czasach, jak też literatura piękna. Omówiono też miejsca przepisywania i oprawiania powstających ksiąg.

Kolejnym, dokładnie ukazaniem elementem życia kościoła śląskiego, jest jego działalność charytatywna wyrażona w dobroczynności otwartej oraz w szpitalach biskupich, kapitulnych, przyklasztornych i parafialnych, jak też miejskich, przytułkach i leprozoriach. Z motywów religijnych ludźmi potrzebującymi opiekowały się bractwa i zakony szpitalne. Z przedstawionego materiału wyłania się bardzo szlachetna postawa ludzi i instytucji kościelnych szczególnie wyczulonych na potrzeby bliźnich i tworzących zasadę: *Ubogi jest rzeczą świętą*. Rozdział szósty kończy się omówieniem niebezpieczeństw grożących chrześcijanom śląskim ze strony powstających i aktywujących się herezji, sekt i różnych ruchów religijnych, znajdujących swoich zwolenników wśród poszczególnych stanów. Pokazana została również inkwizycja kościelna powołana do ich zwalczania, jako trybunał wiary, mający na celu wykrywanie, nawracanie i karanie opornych heretyków.

Rozdział VII poświęcony został kapitułom śląskim, które poprzez swoją działalność wpływały w sposób istotny na sposób zarządzania biskupstwem nadodrzańskim, jak też dbałością o Liturgię. Ukazana została bardzo duża rola kapituły katedralnej kierującej się w swojej działalności statutami, prawem i przywilejami. Następnie zostało omówione życie codzienne kanoników zarówno w wymiarze życia wspólnotowego, jak też towarzyskiego. Ukazany został skład Kapituły do której należeli prałaci katedralni i zwykli kanonicy oraz ci, którzy odgrywali w niej szczególną rolę: prepozyt, dziekan, archidiakon, scholastyk, kustosz, kantor i kanclerz. Ponieważ Wrocławska Kapituła Katedralna korzystała z uprawnień przysługującej jej z mocy prawa powszechnego i partykularnego zostały omówione najważniejsze z nich, czyli: zarząd diecezją po śmierci biskupa, w razie niemożności sprawowania rządów przez ordynariusza, udział w elekcji biskupa i administrowanie biskupstwem. Ukazana została też troska Kapituły o Liturgię sprawowaną w katedrze oraz poza nią. W dalszej części omówiona została bogata działalność Kapituły w zakresie dyplomacji papieskiej, dla przejrzystości ujęta dodatkowo w tabelę. Na końcu ukazane zostało uposażenie kapituły: majątek wspólny, prebendy kanonickie i różne inne dystrybucje.

Następnie opisane zostały śląskie kapituły kolegiackie w swojej roli i znaczeniu dla pełnienia uroczystej służby Bożej, sprawowania posług duszpasterskich oraz szerokiej działalności kulturalno-oświatową. Wszystkie kapituły zostały omówione w porządku historycznym ich zaistnienia z uwzględnieniem ich wartości i prowadzonej działalności.

Niezwykle cenny materiał naukowy zgromadzony został w rozdziale VIII, który traktuje o sprawach materialnych Kościoła śląskiego, gdyż stosunkowo rzadko kapłani podejmują tę problematykę – pozostawiając tę dziedzinę osobom świeckim. Niestety to powoduje, że nie zawsze są one ukazywane w sposób profesjonalny. Tym bardziej więc należy zauważyć i docenić bardzo solidny i całościowy sposób podejścia Autora do opracowania tej części mającej swoje miejsce w historii Kościoła na Śląsku. Autor w sposób bardzo przystępny ukazał dochody i uposażenia duszpasterzy, instytucji kościelnych oraz administrowanie dobrami biskupimi. Bardzo ciekawie zostały omówione sprawy biskupiego księstwa nysko-otmuchowskiego w wymiarze sprawy świętopietrza oraz danin papieskich, służących zaspakajaniu nadzwyczajnych potrzeb Kościoła. Były one tak ważne a równocześnie wywoływały różnego rodzaju nieporozumienia, aż do zatargów i konfliktów zbrojnych włącznie. Dzięki temu cały rozdział jest niezwykle ciekawy i posiadający wartość naukową dla historyków, a dla zwykłego czytelnika jest zaspokojeniem ciekawości.

Kolejny rozdział, IX został poświęcony omówieniu różnych aspektów tworzonego i wprowadzanego w życie prawa kanonicznego. Jako pierwsze zostały ukazane zasady partykularnego prawa Kościoła wrocławskiego, tworzonego podczas zjazdów książęco – biskupich, w oparciu o dyskusje nad najważniejszymi sprawami państwowymi i kościelnymi. Następnie omówiona została różnorodna działalność legatów papieskich rezydujących we Wrocławiu, mająca duży wpływ na krystalizowanie się prawa partykularnego na Śląsku. Z kolei przedstawiony został udział biskupów wrocławskich w odbytych synodach prowincjonalnych, gdzie przedmiotem obrad były najróżniejsze sprawy kościelne oraz inne. Ilustruje to bardzo dobrze zamieszczona tabela z podaniem miejsca, daty, rodzaju problematyki oraz obecności metropolitów i przedstawicieli diecezji wrocławskiej na tych synodach. Dalej została ukazana rola i znaczenie przeprowadzonych synodów diecezjalnych z udziałem duchowieństwa, podczas których ogłaszane były obowiązujące statuty biskupie. Ich podstawowym celem było czuwanie nad czystością wiary i dyscypliny kościelnej w diecezji, ogłaszanie zarządzeń Stolicy Apostolskiej, regulowanie spraw finansowych i dokonywanych zmian w Liturgii. Autor nie ograniczył się tylko do ukazania pozytywnych

aspektów przeprowadzonych synodów, ale podkreślił również zaniedbania i błędy, które doprowadziły do nadejścia protestantyzmu. Na zakończenie tego rozdziału, dla ukazania całości obrazu pracy duchowieństwa, nie tylko dla Kościoła wrocławskiego, ale również dla dobra Kościoła Powszechnego omówiony został udział w pracach soborowych biskupów wrocławskich.

Ostatni, X rozdział, dotyczy obecności i rozwoju życia monastycznego na Śląsku. Ukazane zostało znaczenie zakonów męskich na religijno-moralne oblicze średniowiecza na Śląsku. Życie i działalność zakonów mniszych: benedyktynów i cystersów; kanonickich: kanoników regularnych św. Augustyna i norbertanów; Zakonów rycerskich: joannitów, templariuszy, krzyżaków, bożogrobców, krzyżowców z czerwoną gwiazdą. Obraz życia zakonów męskich został dopełniony poprzez powstające nowe zakony mendykanckie: dominikanów, franciszkanów – minorytów, augustianów – eremitów, karmelitów, oparte wyłącznie na ofiarności wiernych i praktykujących ewangeliczne ubóstwo. Podobnie omówione zostały zakony żeńskie. Ich postawa kontemplacyjna, rozmiłowanie w modlitwie liturgicznej Kościoła i osobistej. Podejmowana praca a nadto trudnienie się wychowywaniem i kształceniem dzieci i młodzieży – to szczególne zadania, którym oddawały się siostry: cysterki, norbertanki, magdalenki, klaryski, benedyktynki, dominikanki, kanoniczki regularne św. Augustyna i beginki.

Publikacja ks. prof. Józefa Mandziuka, podobnie jak poprzednie, przygotowana została z ogromnym zaangażowaniem umysłu i serca oraz naukowym rozmachem. Nienaganna merytoryczna wartość pracy, ogromna ilość materiału historycznego oraz przejrzystość i piękna forma językowa, to główne jej zalety. Ponadto indeks osobowy i nazw geograficznych oraz spis treści w języku niemieckim, to dodatkowe udogodnienia dla czytelnika w swobodnym poruszaniu się po materiale faktograficznym. Jeszcze myśl o zainteresowaniu nią w przyszłości czytelników niemieckich i już mamy całość zamierzeń Autora. Nie ulega zatem najmniejszej wątpliwości, że prezentowana książka znajdzie uznanie historyków i miłośników przeszłości Śląska, którzy z niecierpliwością będą oczekiwać na następne tomy *milennijnej historii* Kościoła śląskiego.

Ks. Władysław Kret